

Berättelse om kyrkobyggnaden vid St Åby 1757

Den gamla stenkyrkan, ungefärligen av 600 års ålder, vilken i längden med tornmuren inberäknad höll endast 35 alnar och bredden innanför muren 13 alnar, var nu genom ålder och åtskilliga undergångna svåra öden ganska bräcklig samt dessutom ganska mörk och allt för trång för en så talrik församling. Dock kunde ingen av socknens ledamöter på grund av brist på pengar tänka på och ännu mindre förvänta sig att kyrkan skulle utvidgas. Vid slutet av år 1754 beslöt emellertid häradsprosten och pastor loci, högvördige och höglärde herr Fridrik Bagge, vilken denna församling såsom trogen herde i 40 år förestått, av nit till Guds ära och av önsket för denna sin betrodda menighet att av egna medel skänka till kyrkan 8000 daler kopparmynt, dock på det villkoret att församlingen skulle åtaga sig en ny kyrkobyggnad.

Församlingen, vilken aldrig förväntat sig en så hederlig gåva, kunde ej med ord uttrycka den värdsamma tacksamhet, som deras hjärtan hyste. Än mindre kunde de undandraga sig det besvär, som den föreslagna kyrkobyggnaden skulle påföra dem, även om de blev understödda med en så anseelig hjälp, och samtyckte därför till kyrkans ombyggande och utvidgande.

Detta sitt beslut och uppsåt kommunicerade H H prosten strax med höga landshövdingämbetet och Pl V Consistorio (troligen domkapitlet) och anhöll ödmjukligen omhärads handräckning till detta viktiga förhävande, vilken ock erhöles. Strax blev på höga landshövdingeämbetets vägnar kronobefallningsmannen på orten, herr Jonas Ljunggren, och på Pl V Consistorii Oeconomus Templi Cathedr herr Canutus Wahlgren (trol domkapitlets ekonomiskt ansvarige) beordrade att hålla noggrann besiktning över kyrkans bristfällighet och den dåvarande kassan.

I den vederbörande församlingens närvaro förrättades i slutet av januari 1755 besiktningen. I kyrkans kassa befanns bara 390 daler kopparmynt. Kyrkan befanns vara både trång och så bristfällig, att det var fara värt att både stenvalv och murar kunde av sig själva nedfalla. Så blev i synnerhet östra gaveln med södra muren och stenvalvet utdömda. Därför borde kyrkan i öster utvidgas på längden och i söder på bredden. Däremot ansåg synemännen att norra muren och tornmuren hade sådan styrka, att de kunde stå och bara behövde förökas i längd och höjd. Klockstapeln av trä på södra sidan befanns även förruttnad. Den utdömdes och man beslöt att utflytta klockorna i själva kyrktornet.

Efter förrättad och med vederbörande kommunicerad syn blev comminister loci (komministern i St Åby) mag Carl Johan Blohm ev församlingen befullmäktigad att resa till Linköping och hos högvördige herr doktorn och biskopen anhålla om förslag på någon tillförlitlig byggmästare. Herr doktorn och biskopen, vilken haft den glädjen som inte hänt många av hans företrädare, att under sin ämbetstid se många Herrans tempel utbyggas i stiftet och även upprättas eller ånyo ombyggas, glädde sig åt att höra att såväl herr prosten som hela Åby församling fattat beslutet att upphjälpa Åby förfallna kyrka. Man tog sig genast an församlingens angelägenhet och gav strax förslag på byggmästaren mästare Petter Frimodig i Linköping. Denne hade genom åtskilliga kyrkors reparerande och ånyo uppbyggande skaffat sig gott lovord och säkert förtroende. Han övertalade herr doktorn och biskopen att åtaga sig detta arbete.

Samma år den 1 maj inlevererade herr prosten Bagge under en stor del av socknens ledamöters övervaro de av honom till kyrkan skänkta 8000 daler kopparmynt till kyrkokassan. Den 21 juni inställde sig byggmästaren Petter Frimodig i församlingen vid den i detta ämne utlysta allmänna socken-

stämman och ingick med församlingen följande kontrakt om denna byggnad:

Den ritning, som biskopen själv upprättat, blev i det mesta efterföljd. Undantag gjordes för en liten ändring av sakristians och predikstolens placering. Grunden skulle läggas av mästern Frimodig samma år och den nya kyrkans längd blev 50 alnar och bredden 30 alnar med muren inberäknad samt i höjd minst 14 alnar. Den gamla tornmuren på västra gaveln skulle sättas i gott stånd. Dess nedersta rum, som varit en tillökning till den gamla kyrkan, skulle nu inrättas till vapenhus. Överst på tornet sten så högt att klockorna kunde hänga något över den nya kyrkostammen för att höras vida omkring. Allra överst skulle ett fast och prydligt trätornt upprättas till en höjd av 100 alnar över grunden.

Alla träbyggnader: utanverk, takens anläggande och spånande och nytt golv av bräder inuti kyrkan förfärdigas. Ny sakristia med tolv alnars längd och åtta dito bredd och höjd uppmuras och uppbyggs på det ställe man finner tjänligast när kyrkan uppförs. Mästern Frimodig skulle på egen bekostnad insätta nya fönster mot att han fick behålla de gamla: i den nya kyrkan två alnar breda och fem dito höga, två på östra gaveln och tre på vardera långväggarna samt två öfver och två undan klockenilltänkta läktaren på västra gaveln. Dessa fönster skall vara av tjänlig proportion. Till slut tre i sakristian av höjd och bredd som befanns tjänligast.

Mästern Frimodig skulle själv anskaffa och bekosta linorna för att nedtaga klockorna ur den gamla stapeln och uppföra dem i kyrktornet och stå för det arbetet. Dock skulle allt både nedbrytning och uppbyggnad ske med församlingens dagsverken. För denna nya byggnad vari nedbrytningen inbegreps förband sig församlingen att till mästern Frimodig betala 5000 daler kopparmynt i ett för allt samt bestå honom och hans gesäller fritt husrum och sängar, så ock skjuts för honom och hans folk samt verktyg fram och åter till Linköping vid byggnadens början och slut. Församlingen lovade att efter eget behag och gottfinnande sammanskjuta något till spisning och underhåll för mästern Frimodig och hans hantlangare.

Mästern Frimodig åtog sig även att anskaffa 32000 spån, vilka sedermera utökades med 7000 och dessa levererades i Bankeberg för 20 daler kopparmynt per tusen. Så skedde också men en stor del spån var tämligen små. Detta år 1755 blev emellertid inte den tilltänkta grunden lagd på g a "menföre", vilket hindrade framförslan av nödvändig sten. Om vintern eller fram emot julen blev äntligen grundstenen framförd, ungefär 40 lass från varje helt hemman, samt 18 tolfter smått timmer till resningsverk. Men kunde inte hela den vintern för menförets skull framkomma.

Sistlidna år 1756 den 13 juni anlände mästern Frimodig med en gesäll och slottsmurarmästaren Grönvall. Den senares flit vid detta bygge bör man ej lämna onämnd. Den 14 började man så med anläggandet av kyrkans grund samt sakristian, som nu anlades framför östra gaveln eller altaret, under vilket herr prostén Bagge på egen bekostnad fått mura en grav för sig och de sina och dessutom lämnat 300 daler kopparmynt för denna gravs framtida skötsel. Pengarna skulle placeras så, att räntan kunde användas till gravunderhållet och det som blev öfver fick användas till kyrkans behov.

Tack vare byggmästarens flit kunde grundens läggande och rivningen av det gamla vapenhuset och klockstapeln verkställas inom 14 dagar och allt gick bra. Under den tiden kunde det framforslade timret (18 tolfter) till större delen uppskräddas och det som blev öfver skräddades dagarna därefter. Kyrkogården rengjordes och den spik som fanns i det gamla vapenhuset och klockstapeln togs ut och lades i kyrkoboden. Det skrädda timret lades ihop och förvarades under tak. Allt detta arbete skedde under kyrkoföreståndaren Peter Andersson-i-Jernstads uppsikt. Denne har både nu och även sedermera haft mycket besvär och visat berömlig nit för denna byggnad.

Till ovannämnda arbete bidrog församlingen med 301 arbets- och 8 ökedagsverken. Eftersom församlingen åtagit sig att på egen bekostnad anskaffa all erforderlig kalk till byggnaden, anlades på hösten sanne år en kalkugn på norra sidan om kyrkan. Veden och kalkstenen framfördes i så stor mängd, att i den ugnen brändes något mer än 160 lass sten, vilket innebar 700 tunnor kalk, som förvarades i ett av bräder uppbyggt hus invid sakristian tills arbetet började om våren. Sedermera om våren och sommaren blev kalk bränd i två sådana ugnar och då erhöles tillräckligt med kalk till byggnaden.

Innevarande år 1757 då Gud gav önskat vinterföre framförde församlingen i januari och februari månader allt material av mursten och trä. En stor del av trävirket kunde hämtas från häradets allmänning, där hans nåd, högvälborne herr landshövdingen Gustaf Adolf Lagerfeldt, lämnat bevis på sin ynnest, allidenstund de flesta hemmanen i församlingen inte har tillgång på timmer på sina ägor. Hans omvårdnad och befordran av denna byggnad måste Åby församling med all ödmjuk vördnad erkänna och prisa.

Nu hade den stora olyckan inträffat att Åby storklocka med en metallvikt av 4 skeppund, 3 lispund och 10 mark för någon tid sedan rennat på ena sidan och det var nödvändigt att omgjuta den. Församlingen fann det rådligt att genast verkställa detta, för att klockan skulle kunna hissas upp i tornet, medan linorna fanns kvar vid kyrkan. Man blev alltså nödgad för denna angelägenhet att använda sig av den svaga kyrkokassan. Komminister mag Carl Johan Blöhm och bokhållaren herr Benjamin Bagge blev av församlingen anmodade att resa till Jönköping och ackordera med klockgjutaren mäster Elias Thoresson Friis om denna klockas omgjutning. Dessa befullmäktigade kom överens med honom att betala 100 daler kopparmynt för varje skeppund i gjutarlön. Mäster Friis stod för kostnaden av all avbränning. Vikten på den nya klockan ökades med 7 lispund och 15 mark. Klockan blev färdig till våren, var ganska väl "proportionerd" och hade ett behagligt ljud. Kostnaden för klockan med tillägg och arbetslön belöpte sig till 1180 daler kopparmynt.

Sedan allt som på församlingen ankom hade framforslats till byggnaden, samt järn och spik och tjugo tunnor vit kalk inköpts, anlände mäster Frimodig den 13 april med 6 stycken hantlangare för att sätta igång med bygget. Klockan 8 följande morgon läste mag Carl Johan Blöhm från predikstolen i den gamla kyrkan Kol 3:17 och höll ett lämpligt tal över texten, varefter församlingen med bön och sång anropade Gud om nåd och välsignelse över arbetet. Strax därefter revs taket, östra gaveln, södra muren och gamla sakristian på norra sidan.

Fast några av församlingens ledamöter i början med någon häftighet motsatt sig detta viktiga företag, fanns det dock nu då arbetet skulle sätta i gång hos alla en sådan allmän lust och iver, att detta dryga nedbrytande och platsens uppröjning genom byggmästarens goda pådrivande på 14 dagar kunde lyckligen verkställas. Men nu inträffade en oförutsedd händelse, vilken vållade församlingen stort bekymmer och kyrkan dryga kostnader. Den norra muren, vilken synemännen hade ansett äga en sådan fasthet och styrka, att den kunde stå kvar och således bara skulle byggas ut på höjden och längden, befanns efter rivningen av det övriga ganska bräcklig. Dessutom var den "utskriden" en fjärdedels aln från tornmuren i norr, varför byggmästaren ej vågade mura eller sätta upp ett reseverk på den, utan även den måste helt nedbrytas och på nytt muras upp.

Vid den för frågans behandling utlysta sockenstämman uttryckte församlingen sitt stora bekymmer över en sådan oförutsedd vidrig omständighet. Man fann sig dock nödsakad att gå med på denna nybyggnad och beviljade mästern Frimodig ytterligare 600 daler kopparmynt för arbetet. Muren bröts strax ned och platsen rengjordes och så började i början av maj sex murkarlar murningen runt omkring hela kyrkan. Detta arbete fortsatte med berömlig drift av byggmästaren och med flit och lust av allt folket till den 21 juni, då byggmästaren blev tvungen att sända sina murkarlar till annat ställe, där han utlovat arbete. Därigenom började murningen här gå långsamt, i synnerhet en tid under byggmästarens frånvaro. Trots att tiden var ganska svår, arbetet tungt och hungern i allmänhet stor, så hörde man dock ej församlingen klaga. Det var bara när byggmästaren var frånvarande, som man klagade över att arbetet förlängdes för mycket. Men bara byggmästaren var tillstädes gick allting åter med lust och drift.

Äntligen blev arbetet fullbordat under den Högstes bistånd och välsignelse och byggmästarens flit och pådrift. Då hade man byggt murar, tak, brädvalv, fönster, predikstol, altare, disk (altarring), sakristia samt tornmur påmurad med 9 alnar. Trätornet var delvis byggt och inrett med klockor. Kyrkan hade fått två dörrar på västra gaveln och dessutom en liten dörr på södra sidan i koret. Även sakristian har två dörrar, en på vardera sidan om altaret. När allt detta var färdigt den sistlidne 8 oktober och kyrkan var redo till invigning, åtog sig herr doktorn och biskopen, trots sin höga ålder och bräckliga hälsa, på prestens och hela församlingens ödmjuka begäran och hjärtliga åstundan, att på den utsatta dagen den 9 oktober verkställa invigningen.

Aftonen före invigningen anlände herr doktorn och biskopen till Åby prästgård. På söndagsmorgonen vid pass klockan nio begav han sig, beledsagad av prostens och pastore loci samt häradets övriga värdiga prästeskapa till kyrkan. Där hade till denna heliga akts beivrande församlats inte allenast församlingens samtliga ledamöter utan också en ganska talrik hop från andra socknar såväl herrar och ståndspersoner som den meniga allmogen av bägge könen.

Så snart herr doktorn och biskopen efterföljdes av prästerakapet kommit in i kyrkan och hunnit fram mitt i gången, började han själva akten med psalm 83 och inträdde under sången med prästerakapet i sakristian. Sedan biskopen klätts på sin skrud och prostens Fridrik Bagge samt prostens Sven Thollander från Svanshals, vilka herr doktorn och biskopen vid detta tillfälle utvalt till sina biträden, tagit på sig mässkruden, återinträdde de i kyrkan framför altaret, medan psalm 84 blev sjungen och musicerad. Båda herrarna stod på var sin sida om biskopen, medan det övriga prästerakapet blev stående utanför disken på bägge sidor under vigningsakten, vilken skedde enligt kyrkolagen. Herr biskopen höll därvid ett bevekande och uppmuntrande tal, som berörde alla närvarande djupt i hjärtat. Man bör inte förtiga den besynnerliga omständigheten, som bevisligen inte någon annan församling upplevt, nämligen att Åby församling såg för sitt altare trenne så åldriga hedersmän tillhoppa, vilka alla uppnått en så hög ålder, att man med säkerhet kunde beräkna deras sammanlagda ålder till över 232 år.

Under själva vigningsakten lossades i omgångar några stycken som var planterade på norra sidan. (??) Sedan denna solemnitet var över vidtog den vanliga gudstjänsten. De bägge prostarna i sina mässkrudar trädde in för altaret och alternerade med mässandet. Predikan hölls av herr doktorn och biskopen själv. Man talade över söndagens evangelium, som väl lämpade sig för dagens höga ämne och hans predikan blev till största uppmuntran och en hjärtats glädje för hela församlingen. Psalm 36 sjöngs sedan från predikstolen.

Efter gudstjänsten begav sig herr doktorn och biskopen samt samtliga högvördiga prästeskapet tillika med närvarande högre ståndspersoner av båda könen på prostens inbjudan till prästgården, där middag spåsådes och samtliga gäster till långt in på natten hederligen undfågnades: att sant de kungliga skälarna dracks under styckens lossande. (??)

Gud ske lov är nu denna Åby nya kyrka, som i storlek icke har många likar bland landsortskyrkorna i stiftet, uppbyggd på nytt på mindre än 6 månader. Det kan bara tillskrivas den Högste, att ingen människa, varken vid kyrkans nedbrytande eller dess uppbyggande, blivit skadad, inte ens det minsta finger. Under hela byggtiden har församlingen hållit sin gudstjänst under bar himmel utan att någon gång, med undantag för pingstdagen, ha blivit besvärad av regn och oväder. Kommunionen har skett i sockenstugan vid en därtill inrättad disk.

Till denna dryga byggnad har Åby församling gjort något över 4500 arbetsdagsverk, av vilka förmögna torpare vart fjärde, och de mindre samt ryttare och soldater vart sjätte i proportion till hemmansbrukare samt även 540 ökedagsverken till framkörande av sand, lera och vatten. Man bör ock härvid ej förbigå att lova och erkänna den kärlek, hjälpsamhet och grannsämja, som Åby församling vid detta tillfälle erfarit från sina närliggande grannar: Ödeshögs, Tollstads, Heda och Röks församlingar. De har alla, då de såg vårt mödosamma arbete under så stor hungersnöd, godvilligt, utan betalning utfört till denna kyrkobyggnad, Ödeshög två och de övriga ett arbetsdagsverk av varje matlag. För detta skall deras namn förbli i evig äroåminnelse hos Åby församling.

Förutom den mursten som fanns i gamla kyrkan har åtgått 2600 lass samt ungefärligen 2000 tunnor kalk. Vidare 200 tolfter bräder som församlingen tillsläppt, 59000 spån, dock fattas några tusen för övre tornets betäckning, som nästkommande vår, om Gud vill, skall läggas på av byggmästaren. Timmer, större och mindre, så väl till byggnaden som till ställningar kan ej så noga specificeras. Inredningen med stolar och läktare återstår till våren liksom ringmurens uppmurande omkring hela kyrkogården. Den bestod förut av trä men skall nu uppmuras av sten, vartill församlingen sistlidne oktober lade grunden. Kyrkogården till formen en avlång kvadrat mäter på bredden från norr till söder 88 alnar, på längden från öster till väster ... (oläsligt).

Sista stycket är svårt att läsa. Man kan dock gissa sig till att kostnaderna överstigit de ursprungliga kalkylerna och att slutsumman blir 10.000 daler kopparmynt. Byggmästaren får ytterligare 1100 daler kopparmynt för att fullborda arbetet. Dessa pengar finns dock inte. Åby befinner sig alltså i en svår ekonomisk situation. Följande är slutorden:

Om hans kungl maj:t, på församlingens gjorda underdåniga ansökning om en allmän kollekt över hela riket, ej täckes allernådigst hugna Åby färt beträngda församling med sitt allernådigaste beviljande, stannar Åby församling förvisso i en beklaglig brist och skuld.

Sammanställning av: Ulla Baugner Juni 2007